

Mărþi°oare °i °oricei - obicei °i cooperare româno-maghiarã

Rezumat

Confecþionarea obiectelor decorative din iascã (de fag: *Fomes fomentarius* sau de measteacãn: *Piptoporus betulinus*) este un me°te°ug specific maghiar, atestat încã din 1870. În prezent, mulþi locuitori din satul Corund - sat secuiesc din Transilvania - realizeazã mărþi°oare din iascã °i le comercializeazã în România °i Ungaria. Studiul prezintã etnografic me°te°ugul prelucrãrii iascãii, insistând asupra tipurilor de mărþi°oare °i de jucãrii din repertoriul artizanal al me°terilor. Aceste mici obiecte decorative contribuie la susþinerea tradiþiei române°ti a Mărþi°orului. În plus, la °ezãtorile din trecut, °oriceii din iascã erau folosiþi ca pretext al unui joc erotic iniþiat de tinerii necãsãtoriþi din comunitate.

Abstract

„Little March” gadgets and Mice - Customs and Cooperation between Romanians and Hungarians

Making decorative objects out of tinder (beech wood tinder - *Fomes fomentarius* or birch wood tinder - *Piptoporus betulinus*) has been a specific Hungarian folk craft dating back to 1870. At present, many inhabitants of the Szeckel Village Corund in Transylvania make tinder „Little March” gadgets that they sell in Romania and Hungary. The study presents an ethnographical account of the tinder-craft, with a focus upon the types of „Little March” gadgets and toys included in the craftsmen’s repertoires. Such small decorative tinder objects contribute to support the Romanian tradition of celebrating the first day of March. In addition, tinder mice used to be a pretext of erotic games initiated by young unmarried men belonging to at spinning parties in the past rural communities.

Introducere

Existã un numãr însemnat de obiceiuri la maghiari în care influenþa româneascã este prezentã: strigarea peste sat (preluare ºi de limbaj în anumite cazuri), angajarea pãstorilor, mãsura oilor ºi a laptelui (prezenþa papãlugãrului) etc. Situaþia este asemãnãtoare privitor la influenþe maghiare în cazul unor obiceiuri româneºti (mai ales în Ardeal: obiceiuri de ziua morþilor (iluminatul), de Paºti (udatul), de fãrºang (joc de cãrþi, filcãul etc.). Putem vorbi deci de o reciprocitate a influenþelor în folclorul român ºi maghiar.

Cercetãrile, respectiv studiile în domeniu care trateazã aceste legãturi/ influenþe reflectate în obiceiuri ºi exercitate dinspre cultura popularã româneascã spre cea maghiarã ºi reciproc nu sunt multe. Un singur exemplu þin sã menþionez: la o conferinþã româno-maghiarã, domnul Tófalvi a abordat aportul ceramicii populare din Corund la Tãrgul de Moºi. Cazul pe care-l prezint acum este mai deosebit, mai ales pentru cã se leagã de un meºteºug popular specific. Este vorba de "iescãrit", respectiv de meºteºugul prelucrãrii iascãi de fag (*Fomes fomentarius*) într-un sat transilvãnean, secuiesc: Corund / Korond. (Zsigmond 2006: 36-61)

Din cele mai vechi timpuri culegem ºi folosim bureþi. Este cunoscut de toatã lumea cã existã ciuperci comestibile ºi ciuperci otrãvitoare. Ceea ce se ºtie mai puþin este faptul cã anumite specii, în trecut – în Transilvania, pãnã în zilele noastre – au fost folosite pentru aprinderea focului, oprirea hemoragiei, pentru confecþionarea obiectelor utilitare ºi de ornament, chiar pentru realizarea jucãriilor.

Strãnsul ºi prelucrarea iascãi au fost practicate ºi în Slovacia, Cehia, Turingia, Austria, Bavaria, Saxonia. Iasca s-a folosit mai ales pentru etanºeizarea navelor, dar ºi ca instrument de fãcut foc ºi de încetinire a hemoragiilor. Meritul Corundului este acela cã a ridicat prelucrarea iascãi la rang de meºteºug popular. Existã date care atestã cã aceastã preocupare ºi, pentru mulþi, sursã de existenþã, s-a încetãþenit din anii 1870.

Iasca de fag (*Fomes fomentarius*) ºi iasca de mesteacãn (*Piptoporus betulinus*) este prelucratã cu multã dãruire ºi pricepere de cca. 200 de oameni în acest sat, de altfel cunoscut datoritã olãritului. Este o dovadã a inventivitãþii lor cã perfecþioneazã instrumentele de prelucrare mereu, iar gama produselor oferite creºte permanent.

Fazele cele mai importante ale prelucrãrii de iascã sunt: I. Culegerea din pãduri de munte. II. Prelucrarea propriu-zisã. 1. Înmuierea. 2. Cioplirea (decojirea). 3. Întinderea. 4. Tãierea în felii. 5. Cãlcarea, presarea, imprimarea. 6. Lipirea, ornamentarea. 7. Uscarea. 8. Ambalarea, depozitarea. 9. Comercializarea.

Strãngerea, prelucrarea, chiar comerþul produselor de iascã se realizeazã fie nemijlocit, fie prin intermediari. În sat existã specialiºti pentru toate cele trei activitãþi. Sunt

însă oameni care se ocupă de o singură fază. Un meseria^o autentic de iască este socotit cel care cunoa^ote toate fazele prelucrării.

Máthé Vince, de pildă, actualmente cel mai vârstnic cunoscător al meseriei, ^oi colaboratorii lui practică cu multă pricepere acest me^ote^oug popular, o ramură a artei decorative existentă astăzi numai la Corund.

Anual se vând importante cantități de produse de iască, cu toate că procurarea materiei prime este din ce în ce mai grea. Gospodărirea modernă a pădurilor de fag din Carpați nu prie^ote cre^oterii de iască. Locurile cele mai căutate de strângători de iască sunt de-a lungul crestelor Carpaților, la o altitudine de 1000-1500 m, în zona Lăpu^ona (venind dinspre Reghin).

Cele mai importante locuri de comercializare a obiectelor de iască în România sunt: Corund, Sovata, Lacul Ro^ou, Borsec, Băile Tu^onad, Poiana-Bra^oov, Sinaia, Predeal, Băile Herculane, Băile Felix, Slănic Moldova, Govora, Buzia^o, Dumbrava-Sibiului, Bazna, litoralul. În Ungaria, iasca se vinde la Balatonfüred, Tihany (ora^e în jurul Balatonului), Budapesta, Esztergom.

Sortimentul mărfurilor de iască nu este mai mare ca înainte. Doar rar, respectiv abia se mai fac, de pildă, cordoane, papuci, perne, ^oepci (despre care se zice o vorbă: „iarna încălze^ote, vara răcore^ote”), fețe de masă (cu formă circulară ^oi ovală), po^oete, pernuțe pentru ace, ^oricei, imagini, mărți^ooare (cocarde), suportți pentru perii. Cumpărătorii nu sunt doar din România ^oi Ungaria. Foarte mulți cumpărători vin din străinătate, de pildă din Germania, Franța, America, Japonia, Elveția, Turcia. Un succes remarcabil l-a avut Filep János, ^oeful po^otei, la Expoziția mondială din 1895, lui datorându-i-se ^oi răspândirea me^ote^ougului de lucru cu iască; după ce produsele i-au fost vândute ^oi la Paris sau Londra.

Motivele ornamentale simple, frumoase ^oi tradiționale sunt dovadă a gustului me^ote^ougarilor de iască. De^oi există ^oi produse care se abat de la formele ^oi motivele tradiționale, ele sunt în general kitsch-uri. Probleme de calitate se ridică ^oi în legătură cu mărți^ooarele. Asigurarea unei materii prime pentru acestea din urmă face să existe o conlucrare specifică între maghiari ^oi români.

Confecționarea mărți^ooarelor din iască

Correspondentul cuvântului în limba maghiară – *márciuska* – , s-a creat prin analogie după cuvântul românesc: de^oi inițial circula chiar forma „mărți^oor”.

După Ghinoiu (1997. 119-120) cuvântul mărți^oor este numele popular dat lunii martie, respectiv ^onurului ro^ou ^oi alb, partea principală a cadoului cu acela^oi nume.

Cuvântul maghiar *mărciuska* denume°te micul obiect artizanal. Obiceiul mărþi°orului este cunoscut °i la bulgari: cadou dat de flăcãii/ bărbãþii fetelor/ femeilor, cu ocazia începutului lunii martie, în prima zi a anului agricol tradiþional.

Obiceiul nu a fost preluat de maghiari, de°i se întâmplã ca în regiunile cu populaþie mixtã °i ungerii sã poarte - sã dea °i sã primeascã - mărþi°oare. Nu este lipsit de semnificaþie nici faptul cã, în felul lor, °i ungerii au contribuit la realizarea „rechizitelor” serbãrii legate de ziua Babei Dochia. Este adevãrat cã, pentru ei, aceasta înseamnã o posibilitate de câ°tig. La Corund se fac mărþi°oare de mult timp. În cele ce urmeazã, mã voi referi mai mult la cele confecþionate din iascã. Începuturile confecþionãrii mărþi°oarelor la Corund se plaseazã dupã 1920. Oamenii °tiu cã toatã lumea s-a ocupat aici de acest me°te°ug. Muncile pregãtitoare au înjghebat o adevãratã asociaþie familialã. Bãrbãþii s-au ocupat de culegerea materiei prime, iasca de mestecãn, dupã care a urmat tocarea cu ajutorul unor rindele speciale iar cu °tanþe au pregãtit: frunze, petale. Munca fetelor °i a femeilor a fost aceea de a decupa °i vopsi motivele, respectiv de a le lipi, de a face °nururi, de a asambla °i împacheta mărþi°oarele.

Pentru confecþionarea mărþi°oarelor s-a folosit aproape în exclusivitate iasca de mestecãn (*Piptoporus betulinus*); din iasca de fag (*Fomes Lomentarius*), se fac mărþi°oare cu totul rãzleþ, la comandã.

Iasca de mestecãn – este °tiut cã e hranã pentru cerbi °i cãprioare – se culege din pãdurile vecine, toamna se usucã bine pentru a fi u°or de despicat, tocat, rabotat. Feliile albe, de grosimea cartonului, se vopsesc cu vopsele din comerþ (de pildã cu rodamina). Culorile cele mai frecvente: ro°u pentru petale, verde pentru frunze, albastru, violet, galben. Desigur sunt lãsate nevopsite suprafeþele pentru culoarea albã.

Feliile de iascã, chiar vopsite, sunt tãiate la dimensiuni dorite cu instrumente anume profilate. Motivele astfel obþinute – petale, frunze etc. – sunt asamblate de femei; °nururile sunt fãcute din fire albe °i ro°ii dacã nu gãsesc fãcute în comerþ, iar apoi toate sunt lipite pe cartoane sau pe material plastic (de pildã pe pelicule, filme folosite în radiografie – tãiate în bucãþele – cu aracet sau cu adezive preparate casnic din fãinã. Mărþi°orul este gata când este prevãzut cu ac de siguranþã °i împachetat (de pildã în plicuri din plastic). Acul este fixat pe carton, pe peliculã sau pe o bucãþicã de piele. Partea esenþialã a mărþi°orului este °nurul, fãrã de care nimeni nu cumpãrã mărþi°ori. °nurul alb-ro°u trebuie sã se finalizeze în ciucure alb.

Perioada de confecþionare a mărþi°oarelor este iarna.

Pentru comercializarea lor a fost °i este nevoie de autorizaþie °i se plãte°te impozit. Înainte se plãtea impozit mai mare. Autorizaþiile au fost eliberate de C.A.P. Produsele au fost preluate de comercianþi ambulanþi þigani, localnici, dar °i din alte localitãþi), dar

o me^ote^ougarii s-au ocupat de vânzarea măr^ooarelor, în târgurile ora^oelor cu popula^oie românească. Cele mai multe s-au vândut în zilele imediat premergătoare zilei de 1 martie.

Máthé Árpád, de pildă, cel mai des a mers la Turnu Severin o Gală^o. Molnos András a preferat Pia^oa Progresului din Bucure^oti. Al^oii s-au dus la Craiova, în pie^oele Bucure^otiului (1 Mai, Titan, Giurgiu, Co^obuc, Matache, mai pu^oin la pia^oa Amzei), la Brad, Satu Mare. După 1989 au început să umble la Sibiu, Făgăra^o, Târgu Mure^o. Înainte au făcut cantități mai mari. De acasă plecau pe 20 februarie, iar în ziua de 1 martie se întorceau. O familie pregăte^ote 5-6 mii de măr^ooare, dar au fost cazuri când acest număr s-a ridicat la 15-20 de mii. Cele mai multe s-au vândut din cele cu motive florale ro^oii o violet.

La Corund, se fac din iască următoarele flori: viorele, trandafiri, ghiocei, mic^ounele. Măr^ooarele din iască întodeauna au fost mai căutate decât cele de plastic, pentru că au fost considerate mai frumoase. La conceperea măr^ooarelor s-a ținut cont de gustul cumpărătorilor. Adeseori au făcut o oricei din iască, o i-au vândut fără probleme pentru că senza^oia tactilă mătăsoasă a acestora le-a plăcut îndeosebi copiilor.

Se poate spune că acest me^ote^oug unic în lume, practicat la Corund, are propria sa contribu^oie la sus^oinerea tradi^oiiilor române^oti.

Prin intermediul lui s-a încheat o conlucrare între maghiari o români reciproc avantajoasă, pilduitoare pentru acceptarea culturilor diferite.

o oricei din iască

Me^ote^ougarii de iască fac jucării din iască: oricei, mingi.

o oricelul este jucăria preferată a adolescen^oilor, fetelor, flăcăilor. Mai demult, la ezători – întruniri anacronice azi – o oricelul s-a bucurat de un interes deosebit. Astăzi, la baluri, la reuniunile dansante se folose^ote îndeosebi ca sperietoare pentru fete. Miza este strecurarea o oricelului în sânul fetelor. Această sperietoare jucău^oă, evident, țin^ote altceva. Este un mod de a se apropia de fata dorită. Flăcăul imediat vine în ajutorul fetei pentru a scoate o oricelul (prevăzut cu ac pentru agă^oare) din „spa^oiiul interzis”. Se apucă de lucru, înceti^oor, cu tact, ca să nu pară agresor o să nu facă în^oepături, oricum, în a^oa fel, încât să dureze mai mult opera^oia. Dacă fata, în ciuda spaimii adevărate sau simulate i^oi pune o oricelul în piept, este un fel de victorie, un semn că nu refuză inten^oia de apropiere a flăcăului.

o oricelul nu este, a^oadar, un oarecare joc de îndemănare, ci unul erotic.

Confec^oionarea o oricelului din iască este pentru me^oteri o preocupare facilă. Ca

marfã nu aduce bani mulþi, ºi totuºi, fac destul de multe bucãþi. Practic este o posibilitate de valorificare a resturilor de iascã, în spirit þrãnesc, ca nimic sã nu se piardã.

„Decanul de vârstã” al meºteºugarilor de iascã din Corund, Máthé Vince ºi fiica lui, Julianna, mi-au explicat procedura confecþionãrii ºoricelului de iascã. Partea exterioarã, „blana” ºoricelului, se face din resturi de iascã, iar miezul, corpul propriu-zis, din lutul cules din pâraie. Se preseazã în matriþe de modelare, dupã care se trateazã prin ardere în cuptor, douã-trei zile. Abia acum este învelit cu iascã ºi i se lipeºte mustaþã din pãr de caprã sau de om. Coadã ºoricelului se face prin tãiere, din pneuri explodate. Partea inferioarã a ºoricelului este acoperitã prin lipire, cu pãnzã galbenã. Cãt timp lutul este încã moale, se înfige în pieptul ºoricelului un ac, care, dupã ardere, se modeleazã pentru a servi la agãþat. Ochiul ºoricelului sunt fãcuþi din beþiºoare de chibrituri îmbibate în vopsea care se usucã repede.

Jucãriile, zorzoanele (mingi, ºoricei, mărþiºoare) fãcute din iascã îºi gãsesc, deopotrivã, o funcþie în cadrul obiceiurilor. Ele sunt niºte instrumente ale momentelor distractive la sãrbãtori: cocarde, mărþiºoare (aparãtoare de forþe malefice), marcãnd ºi momentele iniþiatice ale timpului, fãcãnd mai coloratã viaþa românilor ºi maghiarilor, înrãdãcinatã în tradiþii ce se influenþeazã reciproc.